

Розділ 1

Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. Конституційне право; муніципальне право. Філософія права

УДК 348.6

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2020-38-6-15>

Траєкторія Центральної та Східної Європи у 20–21 століттях: виклики процесу глобалізації, гібридні небезпеки (політичні та правові аспекти)

Француз А.Й.

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (050) -33-944 -02, e-mail: AnatolijFJ@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2861-1252*

The trajectory of Central and Eastern Europe in the 20th and 21st centuries: challenges of the globalization process, hybrid dangers (political and legal aspects)

Frantsuz A.J.

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine
Doctor of Laws Sciences, Professor,
Professor of Department of State Legal Disciplines,
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
tel.: (050) -33-944 -02, e-mail: AnatolijFJ@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2861-1252*

Анотація. Центральна та Східна Європа займають особливе місце у новому багатопольному світовому порядку, що формується під впливом Європейського Союзу, США, Китаю та Росії. Для розуміння європейської перспективи в міжнародному порядку, заснованому на правилах, слід обговорити геополітичну траєкторію регіону та його статус у міжнародному праві, враховуючи всю сукупність історичних, політичних, економічних та екологічних питань. Гібридний процес глобалізації включає розділення та збройні конфлікти, розпочаті заради далекосяжних глобальних інтересів. Центральна та Східна Європа зараз, після початку російської агресії проти України, перетворюється на передову лінію конфлікту між глобальним Сходом та Заходом. Російський мілітаризм, передбачувано небезпечний і підступний, в пропаганді представляє свою активність як реакцію на мілітаризацію регіону силами НАТО. Анексія Криму, військове вторгнення на Східну Україну та гонка озброєнь – приклади російської імперіалістичної політики. Потрібна чітка стратегія та значущі трансформації для підготовки Центральної та Східної Європи до майбутніх викликів та загроз у проблемному геополітичному середовищі.

Ключові слова: глобалізація, Центральна та Східна Європа, стійкий розвиток, багатопольярність, гібридна війна, тероризм.

Формул: 0, рис.:0, табл.:0, бібл.:12

Abstract. Central and Eastern Europe have a special place in the new multipolar world order, shaped by the influence of the European Union, the United States, China, and Russia. To understand the European perspective in the rules-based international order, the geopolitical trajectory of the region and its status in international law should be discussed with regard to the whole scope of historical, political, economical, and ecological issues. The hybrid globalization process includes divisions and armed conflicts initiated for the sake of far-reaching global interests. Central and Eastern Europe today, after the Russian aggression against Ukraine, is turned into a frontline of the conflict between the global East and West. Russian militarism, predictably dangerous and insidious, in propaganda presents its thrusts as a reaction to the militarization of the region by the NATO forces. The annexation of Crimea, military invasion into Eastern Ukraine, and arms race are examples of Russian imperialist policies. Robust strategy and meaningful transformations are needed to prepare Central and Eastern Europe for future challenges and threats in a contingent geopolitical environment.

Keywords: globalization, Central and Eastern Europe, sustainable development, multipolarity, hybrid war, terrorism.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0, bibl.:12.

Постановка проблеми

Концепція Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) викристалізувалася в політичній географії після Другої світової війни, коли Вінстон Черчилль визначив «ці східні держави Європи» як землі за залізною завісою [1]. Тоді він описував європейську частину Радянського Союзу та країни-сателіти на континенті. Після розпаду СРСР колишні республіки Радянського Союзу та колишні члени Варшавського договору розпочали

демократичні реформи, поспішаючи приєднатися до сім'ї європейських націй [2] та зберегти свою незалежність під захистом ЄС та НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Опублікована література стосовно зазначеної тематики свідчить про те, що сьогодні ЦСЕ – це скоріше спірний регіон, ніж гравець на міжнародній арені.

Описуючи міжвоєнний баланс сил у першій половині 20 століття, Снайдер

писав, що Берлін та Москва розпочали колонізацію регіону, експлуатуючи «українську житницю» та розділивши Польщу, де Пилсудський намагався запобігти колонізації, розглядаючи землі між Росією та Німеччиною як незалежні політичні суб'єкти, історія яких була пов'язана з Польщею, і лідери яких, особливо в Україні та Білорусі, мали бажати об'єднатися з новою версією старої Речі Посполитої [3].

Еплбаум стверджує, що термін «Східна Європа» – це не географічний термін, а застарілий політичний термін, який належить до певного історичного періоду між 1945 і 1989 рр. Вона пропонує уникати цього терміну, оскільки він став негативно стереотипним і тому, що Східна Європа більше не є єдиним цілим. Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина та країни Балтії досягли успіху в радикальних реформах, досягнули ліберального демократичного капіталізму та членства в ЄС. Україна, Росія та Молдова перетворилися на суспільства кумівського капіталізму, де бізнесмени заробляють гроші не через економічну конкуренцію, а через близькі стосунки з корумпованими державними бюрократами; у Білорусі було відновлено деспотизм [4]. Складається враження, що, на її думку, країни Центральної та Східної Європи повинні або стати провінціями Західної Європи, або залишитися поза Європою, як східні сусіди. Навпаки, Горбулін пояснює, що російська агресія виявила неефективність та нерішучість Європейської політики сусідства, яка виявилася нездатною виключити чи пом'якшити ризики для Європи в середземноморському та східноєвропейському регіонах [5].

Саква зазначає, що епоху глобалізації супроводжує поглиблення розбіжностей та суперечностей, на які європейські лідери не мають адекватної відповіді, окрім нової «залізної завіси», що

відділяє атлантичну спільноту від Євразії [6]. Існує думка, що Україна є країною, розділеною, як Німеччина була розділена Берлінською стіною під час холодної війни, полем бою між Росією та Заходом [7].

Штефан та ін. стверджують, що нові члени ЄС з числа країн Центральної та Східної Європи мають нижчий рівень економічного розвитку порівняно із Західною Європою та більше залежать від іноземного капіталу, враховуючи їхню потребу в реалізації політики, яка сприяє сталому, гармонійному та соціально орієнтованому економічному зростанню [8]. Ця думка приводить до висновку, що залежність від іноземного капіталу є стратегічною слабкістю країн Центральної та Східної Європи, особливо країн, що мають економіку кумівського капіталізму, що робить їх вразливими до впливу економічних суперсил з їхніми геополітичними програмами, таких як США, Китай та Росія.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Отже, досліджуючи траєкторію Центральної та Східної Європи, ми повинні розуміти, яка концепція ЦСЄ є найбільш надійною, чи це спірне прикордоння або геополітичний актор; які внутрішні та зовнішні сили рухають регіональну політику та чи сприяють вони стійкості або безладу в Європі; які правові та політичні рамки необхідні для забезпечення миру та добробуту в країнах Центральної та Східної Європи.

Метою цієї статті є дослідження історичної та геополітичної траєкторії ЦСЄ, а також подальшої ролі націй Центральної та Східної Європи у сталому розвитку Європи та сучасного багатопольярного світу, який рухається у майбутнє під проводом великих гравців, таких як Європейський Союз, США, Китай та Росія.

Аналіз та обговорення

Найбільший парадокс геополітичних безладів полягає в тому, що основними їх джерелами є спроби побудувати якийсь гегемонічний світовий порядок; наприклад, країни, що розпочали Другу світову війну, у Берлінському пакті 1940 року проголосили, що їх кінцевою метою є мир в усьому світі, де «всі нації світу займатимуть належне місце». Поряд із небезпечними сварками між великими державами, хаотичне насильство, таке як тероризм та міжнародна злочинність (що іноді використовується як інструмент геополітичних маніпуляцій), а також екологічні надзвичайні ситуації, такі як зміни клімату та нинішня пандемія COVID-19, є чинниками, що дестабілюють ЦСЄ та всю Європу.

Нова коронавірусна хвороба прийшла раптово і непередбачувано з Китаю. Суперечки щодо походження пандемії, взаємні звинувачення у тому, що «китайський вірус» або «американський вірус» є біологічною зброєю – це типові прояви нашої тривожної епохи гібридних воєн та теорій змови. Для того, щоб з'ясувати правду, потрібне об'єктивне міжнародне розслідування висунутих звинувачень експертами компетентних органів ООН. Однак цілком може з'ясуватися, що ці звинувачення далекі від фактів та засновані на чистій пропаганді. Останні роки, після того, як Китай виступив з інфраструктурною ініціативою «Один пояс, один шлях», в рамках якої ЦСЄ являє собою значний кластер мережі прямих іноземних інвестицій [9], американські ЗМІ назвали ініціативу «експансіоністською» і посилили критику геополітичного суперника, без вагань наговорюючи на Китай.

Після розпаду СРСР Китай впевнено зайняв нішу незалежного гравця на світовій політичній арені. У сучасних реаліях роль Китаю у світовій політиці

є сильною та визначною. Це можна пояснити потужним розвитком китайської економіки, технологічним лідерством, міцною військовою доктриною, володінням новітньою військовою зброєю. Їх військова промисловість демонструє динамічне зростання та примноження галузей виробництва передових бойових систем.

Китай покладається у своєму розвитку виключно на власні сили, конкуруючи з основними імперіалістичними та гегемонічними державами світу, а саме Росією та США, принаймні, за оцінкою Центрального комітету Комуністичної партії Китаю. У китайців є своя концепція та ідеологія світового порядку, і вони роблять практичні кроки для забезпечення свого глобального лідерства та впливу, створюючи глобальні механізми економічного, політичного та військового впливу. Це працює; наприклад, у 1997 році Великобританія повернула Гонконг до Китаю після 156 років колоніального правління. Китайський вплив поширюється через розростання численних етнополітичних спільнот у всьому світі. Райони компактного проживання китайців (чайна-тауни) процвітають у багатьох містах, включаючи економічні центри Європи, США та Росії.

Маючи понад три тисячоліття писемної історії, Китай пережив старі розбіжності та створив чудову культуру життя громади. Ідея порядку була наріжним каменем давньокитайської політичної думки, що збереглася на сьогоднішній день у популярній філософії конфуціанства. У сучасній політичній доктрині Китай бачить себе центром існуючого світу, розглядаючи інші країни як «бідні» як в контексті історії, так і в сучасних реаліях. Комуністи стверджують, що доктрина атлантизму застаріла і навряд чи підходить для азійських країн, тим більше, що «ліберальна ге-

гемонія» базується на суперечливих і хибних індивідуалістичних цінностях, які руйнують сім'ї та суспільство. Сильне врядування, дисципліна, патерналізм, традиційна сім'я та комуністична мораль міцно укорінені у свідомості переважної більшості китайців у якості символів успіху в 21 столітті.

Дійсно, Китаю вдалося побудувати потужну економіку, першу у світовому рейтингу ВВП за паритетом купівельної спроможності, і, крім того, інвестувати значну частину багатства у довгострокові проекти майже повсюди в світі. Інвестуючи в стратегічні сектори іноземних економік, Китай захищає власну економіку. Економічна допомога Китаю в Африці та Азії є частиною глобальної стратегії безпеки, спрямованої на військове панування на півночі Індійського океану та над ключовими торговими шляхами Сходу та Заходу, як у давні часи Велика Китайська стіна була побудована для захисту Великого шовкового шляху. Ісламський світ, як традиційний торговий партнер, приймає китайський захист і багато разів демонстрував свою лояльність, включаючи мовчазне несхвалення скандалу на Заході навколо ув'язнення уйгурів-мусульман у комуністичних таборах перевиховання.

Китай підтримує інтенсивну торгівлю зі США, будучи їх найбільшим іноземним кредитором. Тому він уникає прямих конфліктів зі Сполученими Штатами, але допомагає Москві протистояти Вашингтону для стримування атлантистських зусиль, спрямованих на досягнення військового панування у світі. Одним із результатів цієї політики є байдуха реакція Пекіну на російську агресію на Сході України та анексію Криму. Китай утримувався від голосування за резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України» і не вживав заходів для під-

тримки України всупереч безпечним запевненням, наданим у 1994 році, коли Україна стала учасницею Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

Подібні безпечні запевнення надали Україні в Будапештському меморандумі США, Великобританія та Росія; остання після її військової агресії проти України намагалася звинуватити США у, нібито, перевороті у Києві. Війна в Україні виявила вразливість країн Центральної та Східної Європи та цілої системи міжнародних відносин, де основні гравці можуть порушувати свої зобов'язання та пригнічувати сусідів, залишаючись майже безкарними; Європейський Союз та США лише ввели економічні санкції і цим не змусили Москву вивести свої війська з Донбасу та Криму.

Українська ядерна потужність у ХХ столітті була третьою на вершині світових рейтингів, але наша миролюбна країна добровільно вирішила відмовитися від ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки Будапештського меморандуму. Однак один із підписантів меморандуму розгорнув агресію проти України, а інші підписанти у момент крайньої потреби проодемонстрували небажання підтримувати українську оборону від російської агресії, розпочатої у 2014 році, коли президент Путін отримав формальний дозвіл Ради Федерації вести військові дії в Україні. Колишній посол США в Україні Джон Гербст заявив, що «Будапештський меморандум не гарантує безпеки України», а Строб Талботт, колишній заступник держсекретаря США, який вів переговори щодо меморандуму, пізніше пояснив, що документ не означає, що США готові вийти на захист України, коли вона зазнає військової атаки [10].

Не тільки Україна, що зазнала прямої військової агресії, але й Східна Європа, і весь світ стали тепер полем бою гібридної війни, яку веде Росія, вклю-

чаючи економічну війну, пропагандистські вилазки та таємні операції. Кремль відкрито виступає проти присутності НАТО в ЦСЄ, включаючи американські війська в Польщі, Румунії та країнах Балтії; на думку Росії, це порушує гарантії безпеки стосовно нерозширення НАТО на Схід, надані в 1990-1991 роках радянським лідерам [11]. На думку російських лідерів, така туманна причина може виправдати анексію Криму та розгортання потужного військового контингенту, що воює на Сході України. Однак глобальна спільнота залишила майже без відповіді цей виклик міжнародним правовим нормам, історичним та культурним традиціям Європи та загальнолюдським цінностям.

Імперіалістичні амбіції Росії та претензії на панування над пострадянським регіоном призвели до шестирічної гібридної війни на Сході України, кровопролиття вбило понад 14 000 жертв і змусило шукати притулку близько двох мільйонів біженців. Російська агресія в Україні - це не якась унікальна ситуація, а продовження ланцюга трагічних подій в Афганістані, Іраку, Сирії, Молдові, Вірменії та Грузії. Заморожені військові конфлікти дестабілізуючого характеру на Донбасі та Придністров'ї підривають безпеку країн ЦСЄ. Світова смута спричинена юридичним нігілізмом та егоїзмом недемократичних лідерів. Це небезпечний клубок глобальних проблем, які потребують ефективного міжнародно-правового та політичного рішення.

На жаль, міжнародно-правові органи не дали чіткої відповіді на складні життєво важливі проблеми та питання, наприклад, стосовно гарантій проти зловживання правом на самозахист та меж порушення національного суверенітету під час реалізації доктрини гуманітарної інтервенції, про що Росія оманливо заявляла, коли вторглася

в Україну. ООН працює як слід, коли великі держави зацікавлені в цьому; в інших випадках, як у заморожених збройних конфліктах в Центральній та Східній Європі, їй відводиться роль пасивного спостерігача.

Ані Статут ООН, ані згадана вище резолюція ГА ООН № 68/262 не завадили Росії здійснити агресію проти України. Іншим прикладом слабкості міжнародного права щодо підтримання миру в країнах Центральної та Східної Європи було практичне нехтування Резолюцією 1244 (1999) Ради Безпеки ООН щодо ситуації, що склалася в Косово. Югославські війни були важким випробуванням для демократії та єдності Європи. Вперше з моменту свого створення в 1949 році НАТО вдалося до масових бомбардувань європейських міст. Легітимність цієї військової операції була дуже сумнівною; це питання поглибило поділ у міжнародній спільноті та спровокувало подальші жорстокості та насильство. Балкани є стратегічним узлом шляхів з Європи в Африку, Азію та Близький Схід, там багато переплетених геополітичних інтересів, і дуже важливо підтримувати рівновагу.

Трагічні події на Балканах у 1999 р. створили прецедент у світовому масштабі, що загрожує існуванню Організації Об'єднаних Націй, глобальної установи, покликаної досягти загального миру, безпеки та дружньої співпраці між усіма країнами на основі поваги до міжнародного права та людських прав. Світ побачив неблаганні вбивства та руйнування, кров, сльози, поширення страху та темну сторону глобалізації. Це спровокувало своєрідну ланцюгову реакцію, підйом жорстокої політики, авторитарних режимів та міжнародної злочинності, найгіршою формою якої є тероризм, що жажливо продемонстрував свою нелюдську природу, вбивши

біля трьох тисяч людей під час нападів на Світовий торговий центр у Нью-Йорку.

Стало цілком зрозумілим, що все на світі взаємопов'язане; одна несправедливість спричиняє іншу. Коли гегемонічні амбіції великих держав підривають мир і єдність народів, це не приносить користі нікому, включаючи сучасних імперіалістів. І все ж, замість геополітичної скромності ми спостерігаємо нові спроби гноблення світу, зарозумілі претензії на військову, економічну та політичну зверхність. Кінофільми та засоби масової інформації виховують уявлення про світ, де вбивства та агресія є звичною частиною повсякденного життя. Нове покоління політиків вирросло з амбіціями панування, за відсутності сприйняття загальнолюдських цінностей та культури миру. Вони роздувають гонку озброєнь, готові використовувати нові небезпечні види зброї, щоб виграти війну будь-якою ціною.

Примусове нав'язування імперіалістичних програм в Центральній та Східній Європі під оманливими гаслами «примусу до миру», «захисту російського світу», «перевиховання», «запобігання гуманітарній катастрофі» суперечить самим основам міжнародного порядку, заснованого на правилах. Це слизький схил, шлях у прірву, що веде до глобальної катастрофи. Хтось називає це новим світовим порядком, але це швидше схоже на моральну корупцію, що викликає повний хаос.

Сталий розвиток країн Центральної та Східної Європи немислимий у тому випадку, якщо регіон залишатиметься спірним пограниччям конкуруючих великих держав, парком динозаврів кумівського капіталізму та зміїним гніздом терористів та іншої організованої злочинності. Жодна країна в регіоні не є достатньо сильною, щоб запобігти негативним тенденціям в односторон-

ньому порядку. Замість того, щоб приймати одна за одною принизливу роль буферних держав, країни ЦСЄ повинні вжити ефективних колективних заходів, як пропонує Статут ООН. Існують історичні та культурні передумови регіональної співпраці, оскільки переважна більшість східноєвропейців є слов'янськими народами за своїм мовним та етнічним походженням.

Термін «Центральна та Східна Європа» має не лише політичний вимір, він має історичне, культурне, географічне та логістичне значення. Дійсно, позиція ЦСЄ в центрі Європи та між морями унікально розташована на перехресті світового Сходу та Заходу, а також глобального Півдня та Півночі. Політична єдність регіону була сформована з раннього середньовіччя, зокрема державними діячами Київської Русі та Речі Посполитої, а культурне згуртування виникло наприкінці 18 століття під час Просвітництва. Ягеллонська ідея багатонаціонального геополітичного союзу в ЦСЄ популярна в сучасній Польщі; її підтримали президенти Олександр Квашневський та Лех Качинський, посол Ян Пекло, відомий історик Оскар Галецький та інші.

Головоломка європейської інтеграції Центральної та Східної Європи полягає в тому, чи може цей регіон насправді стати європейським, залишаючись також східним. З іншого боку, між західними, центральними та східними країнами Європи немає чітких меж, скоріше символічні відмінності. Щодо України, то вона вважалася східноєвропейською країною, але Західна Україна географічно належить до Центральної Європи; сюди входить Закарпаття, Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Чернівці. У текстах західноєвропейської інтелігенції та мандрівників Просвітництва політично та етнічно різноманітні країни Центральної та Східної Європи опису-

вались як великий, занедбаний регіон, розташований між Європою та Азією, між цивілізацією та варварством. Відмовившись від комуністичної утопії Радянського Союзу та започаткувавши демократичне національне будівництво, ЦСЄ обрала європейську цивілізацію, але цей вибір, на даний момент, має мало шансів на реалізацію.

Регіональна співпраця в ЦСЄ особливо актуальна, оскільки може вирішити головолітку європейської інтеграції. Наприклад, польські дипломати підтримують прагнення України вступити до ЄС та економічне партнерство між Білоруссю та ЄС, але Західна Європа холодно реагує на цю адвокацію; як пояснив Якуб Вольський, це пов'язано з відсутністю географічної близькості та тісних історичних відносин [12]. Колективні зусилля можуть допомогти ЦСЄ завоювати довіру Західної Європи.

Висновок

Концепція Центральної та Східної Європи як поля бою наддержав, які борються за військове та економічне панування, пов'язане з різними політичними курсами: російським панславізмом, євразійством та енергетичною гегемонією; китайською ініціативою «Один пояс, один шлях»; атлантизмом, який пропагують США. На Європу націлені гегемонічні амбіції ззовні, вона розірвана внутрішньою боротьбою за владу та несистемними джерелами прикростей, такими як тероризм та міжнародна злочинність. Міжнародне право, світова економіка, військові альянси та діючі інститути глобального порядку, заснованого на правилах, недостатньо пристосовані і повинні бути реформовані для вирішення нових викликів, таких як гібридні війни, глобальна пандемія та хаотичне насильство.

Геополітична траєкторія ЦСЄ в іс-

торичній перспективі показує рух різних націй до культурної та політичної згуртованості, прогресу європейської цивілізації. Однак подальший рух за цією траєкторією сповільнюється великими державами, що нав'язують власні політичні та економічні інтереси, дуже далекі від турботи про сталий розвиток Європи та всього світу.

Бачення ЦСЄ як буферної зони між Росією та ЄС недооцінює стратегічний потенціал країн Центральної та Східної Європи. Отже, всі народи Центральної та Східної Європи повинні демократичним шляхом брати вирішення власної долі в свої руки та зайняти належне місце на міжнародній арені. Це важке завдання, особливо під час агресії Росії проти України, але альтернативи нашому європейському вибору немає.

Вибудовуючи стійку систему міжнародних відносин у Центральній та Східній Європі, ми повинні уникати повторення минулих суперечок та суперечностей, відзначаючи спільну історичну еволюцію, спільно протистоячи гібридним викликам та загрозам сьогодення. Економічна співпраця особливо потрібна для зміцнення регіонального добробуту та виправлення найбільшої вразливості країн Центральної та Східної Європи перед зовнішнім впливом на корумповані еліти, економічної війни, такої як російська гегемонія в сфері енергоносіїв, та спокуси здати суверенітет в обмін на фінансову допомогу економічних наддержав.

ЦСЄ потребує нової архітектури партнерства в економічній, політичній та військовій сферах на основі європейських цінностей, відданості демократії, правам людини, верховенству закону та добробуту людей. Крім того, ми повинні продовжувати зміцнення системи ООН та Міжнародного кримінального суду, щоб зробити міжнародне право повністю ефективним, здатним запобі-

гати агресивним війнам гібридного характеру та притягнути до відповідальності винних осіб, що вчинили злочин агресії.

Міжнародне співробітництво та закликає до справедливого міжнародного порядку, заснованого на правилах, за-

безпечать геополітичний статус Центральної та Східної Європи як ключового гравця на міжнародній сцені з самостійним голосом в ЄС та НАТО, здатного зробити свій внесок у глобальний сталий розвиток, побудову миру та процвітання на Землі.

Література

1. Вольф, Л. *Відкриття Східної Європи: карта цивілізації в умах Просвітництва*; Видавництво Стенфордського Університету, 1994. 287 с.
2. Тейлор, П.; Флінт, С. *Політична географія: світова економіка, національні держави та місцевості*; Прентайс Холл: Гарлоу, 2000.
3. Снайдер, Т. *Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталінін*; Основні книги: Нью-Йорк, 2012. 492 с.
4. Еплбаум, А. Чи існує ще Східна Європа? *Перспектива*, 20 березня 2013 року.
5. Горбулін, В. *Світова гібридна війна: українська передова*; Фоліо: Харків, 2017. 496 с.
6. Саква, Р. Назад до стінки: міфи та помилки, які знову поділяють Європу. *Російська політика*. 2016, 1 (1), 1–26.
7. Хіггінс, А. «Нова Берлінська стіна»: чому Україна є центральною у скандалі. *Нью-Йорк Таймс*, 27 вересня 2019 року.
8. Штефан Г.; Нерев В.; Траша Д.; Саліян Д.; Матак Л. «Соціальна трилема»: емпіричні дані з Центральної та Східної Європи. *Стійкість*. 2019, 11 (17), 4638.
9. Гі К.; Цао Х. Прояви закономірностей та впливів у мережах прямих іноземних інвестицій між країнами в регіонах «Одного пояса, одного шляху». *Стійкість*. 2019, 11 (17), 4724.
10. Атлантична Рада. Чи повинні США озброювати Україну? Дебати [Відеофайл]. *YouTube*, 22 вересня 2017. URL: <https://youtu.be/OFaI53PzfGk> (дата звернення 12.02.2020)
11. Савранська С.; Блантон Т. Розширення НАТО: що почув Горбачов. *Архів національної безпеки*, 12 грудня 2017 року. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early> (дата звернення 12.02.2020)
12. Бергедорфський Круглий стіл. *Кордони та горизонти ЄС: нові сусіди Україна, Білорусь та Молдова*; Кюрбер-Штіфтунг: Гамбург, 2005.

Reference

1. Volf, L. (1994), *Vidkrittaya Shidnoi Europi: karta civilizacii v umovah Prosvitnictva* [Discovery of Eastern Europe: a map of civilization in the minds of the Enlightenment], Vidavnictvo Stenford's kogo universitetu
2. Teylor, P. and Flint, S. (2000), *Politichna geografy: svitova ekonomika, nacional`ni derhavi ta miscevosti* [Political geography: world economy, nation states and localities], Prentais Holl, Garlou.
3. Snayder, T. (2012), *Krivavi zemli: Europa mig Gitlerom ta Stalinim* [Bloody Lands: Europe between Hitler and Stalin], Osnovni knigi, New-York.
4. Eplbaum, A. (2013), "Is there still Eastern Europe?», *Perspektiva*, 20 bereznya.
5. Horbulin, V. (2017), *Svitova hibridna viina: Ukrain's`ka peredova* [World hybrid war: Ukrainian advanced], Folio, Harkiv.
6. Sakva, R. (2016), "Back to the Wall: Myths and Mistakes That Divide Europe Again», *Rosii's`ka politika*, vol.1, p.1-26.
7. Higgins, A. (2019), "The New Berlin Wall: why Ukraine is central to the scandal», *New-York Times*, 27 veresnya.
8. Shtefan, G., Nerev, V., Trasha, D., Saliyan, D. and Matak, L. (2019), "Social trilemma»: empirical data from Central and Eastern Europe», *Stiikist`*, vol.11(17), 4638.
9. Gi, K. and Cao, H. (2019), "Manifestations of patterns and influences in foreign direct investment networks between countries in the regions of "One Belt, One Road», *Stiikist`*, vol.11(17), 4724.

10. The official site of YouTube, (2017), “Should the United States arm Ukraine?», Debates, available at: <https://youtu.be/OFaI53PzfGk> (Accessed 12 February 2020)

11. Savrans`ka, S. and Blanton, T. (2017), “NATO enlargement: what Gorbachev heard», *Arhiv nacional`noi bezpeki*, 12 grudnya, available at: <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early> (Accessed 12 February 2020)

12. Bergerdorfs`kii kruglii stil, (2005), *Kordoni ta gorizonti ES: novi susidi Ukraina, Bilorus` ta Moldova* [EU borders and horizons: new neighbors Ukraine, Belarus and Moldova], Hamburg.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2020 року